

Фото люб'язно надано автором

Андрій Кокотюха — відомий письменник, сценарист, журналіст. Його романи неодноразово екранізувалися, а перелік літературних нагород вражає — головні премії престижного конкурсу «Коронація слова» він отримував уже п'ять разів! А 2012 року автор здобув почесне звання «Золотого письменника України». «Справа отамана Зеленого» — 47-ма його книга.

Цього разу автор знов, як і у знаному романі «Червоний», звертається до героїчної історико-патріотичної тематики.

Лікар Артем Шеремет за зброю визнавав лише скальпель, але жорстокі реалії громадянської війни в Україні 1919 року докорінно змінили життя героя. За трагічних обставин він опинився у стані отамана Зеленого та змушений був узяти до рук справжню зброю і поринути у вир буремних подій. На його долі випало чимало випробувань, довелося зазнати всього — і запеклої боротьби, і зрад, і втрат дорогих серцю людей, і кохання...

Роман Кокотюхи — динамічне й захопливе читання про український повстанський рух — ще одну малознану сторінку української історії, боротьбу мешканців Великої України за її незалежність і соборність. Герої роману — звичайні собі люди, зі своїми характерами, мотиваціями, переживаннями та глибокими внутрішніми змінами. Автор без пафосу й зайвих емоцій зумів це передати.

Ярослав Файзулін, кандидат історичних наук

www.bookclub.ua
www.trade.bookclub.ua

ISBN 978-966-14-7632-4

9 789661 476324

АНДРІЙ КОКОТЮХА
СПРАВА ОТАМАНА ЗЕЛЕНОГО

АНДРІЙ КОКОТЮХА СПРАВА ОТАМАНА ЗЕЛЕНОГО

УКРАЇНСЬКІ ХРОНІКИ 1919 РОКУ

від володаря Гран-прі конкурсу
«КОРОНАЦІЯ СЛОВА»

ШАНУВАЛЬНИКАМ
БЕСТСЕЛЕРА «ЧЕРВОНІЙ»!

КЛУБ
СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

АНДРІЙ КОКОТЮХА

СПРАВА ОТАМАНА ЗЕЛЕНОГО

Українські хроніки 1919 року

РОМАН

ХАРКІВ **КЛУБ**
2014 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.161.2
ББК 84.4УКР
К59

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Консультант:
Ярослав Миколайович Файзулін,
кандидат історичних наук, науковий співробітник
відділу історії Української революції 1917—1921 рр.

Обережно! Ненормативна лексика!

Дизайн обкладинки і колажі *Андрія Цепотана*

ISBN 978-966-14-7632-4

- © Кокотюха А., 2014
- © DepositPhotos.com / g0rZh,
olegmit, alexsol, aluha123,
обкладинка, 2014
- © Книжковий Клуб «Клуб Сі-
мейного Дозвілля», видання
українською мовою, 2014
- © Книжковий Клуб «Клуб Сі-
мейного Дозвілля», худож-
не оформлення, 2014

«Справа отамана Зеленого» занурює нас у перипетії бурхливого 1919 року.

Революційне протистояння на той час досягло апогею. Українські землі стали полем битви між різними владами, різними режимами. Водночас 1919-й позначився розгортанням масштабного селянсько-повстанського руху, що був адекватною відповіддю українського села на національні й соціально-економічні утиски. Кожна зі сторін конфлікту мала свої плани і бачення майбутнього України. Від того, хто стане переможцем, залежала не тільки доля української державності, а й майбутнє всієї Росії.

У центрі сюжету — історія київського лікаря Артема Шеремета, який з волі трагічних обставин опинився у повстанській армії отамана Зеленого серед селян, покликаних звільнити Україну з-під ворожих окупацій і встановити тут справедливую українську владу. Поширеним явищем був ідеологічний дрейф: на початку повстанський загін б'ється під гаслом «За радянську Україну без більшовиків і євреїв!», а вже згодом — «За самостійну соборну Українську державу!». Ймовірно, лише під кінець 1921 року українські селяни зняли, хто є національним ворогом і що тільки у своїй державі вони зможуть зберегти право господаря. Та слушний момент було втрачено — остаточно перемога червоних залишалася справою часу.

Історію — реальність 26 млн українців, яким довелося жити в революційні 1917—1921 роки, — автор відтворив за документами, мемуарами сучасників та тогочасною пресою.

З-поміж кількох десятків вигаданих героїв роману один — найсправжнісінський. Це відомий на всю Україну отаман Дніпровської повстанської дивізії Зелений — псевдо йому присвоїли чи то за юність, чи, за іншою версією, — від паролю, який він використовував у підпільній роботі ще в роки першої російської революції. Коротке його життя повне суперечностей.

Народився майбутній отаман 16 грудня 1886 року в родині Лька та Варвари Терпил, загалом батьки мали вісім дітей. Навчався в церковно-парафіяльній школі, двокласному училищі, а згодом — Житомирській школі прапорщиків. На заклики Директорії в листопаді 1918-го створив загін із чотирьох тисяч селян і взяв участь у повстанні проти гетьмана Скоропадського. 13—14 грудня «зеленівці» під червоними прапорами і з гаслом «Вся влада Радам!» вступили в Київ, влаштували в місті бешкети. Пограбувавши військові склади на Святошині, вони повернулися до Трипілля. Звідси Зелений вислав Ультиматум у Київ: скинути Директорію й визнати радянську владу, або він піднімає повстання проти уряду УНР. Обеззброїти бунтівників вдалося січовим стрільцям на чолі з сотником Осипом Думіним. Натомість Зелений допоміг червоним під час їхнього наступу на Київ у лютому 1919-го. А вже згодом він повернув зброю проти них, у квітні разом з іншими отаманами зробив спробу захопити Київ.

У час найвищого піднесення угруповання Зеленого нараховувало 35 тисяч бійців. Зелений був одним із небагатьох повстанських отаманів, що мали свою флотилію на Дніпрі. А ще ходили легенди про те, як він роздавав селянам землю. 13 жовтня 1919-го Данила Терпила було важко поранено в бою з денікінцями за Канів... Похований він у рідному Трипіллі.

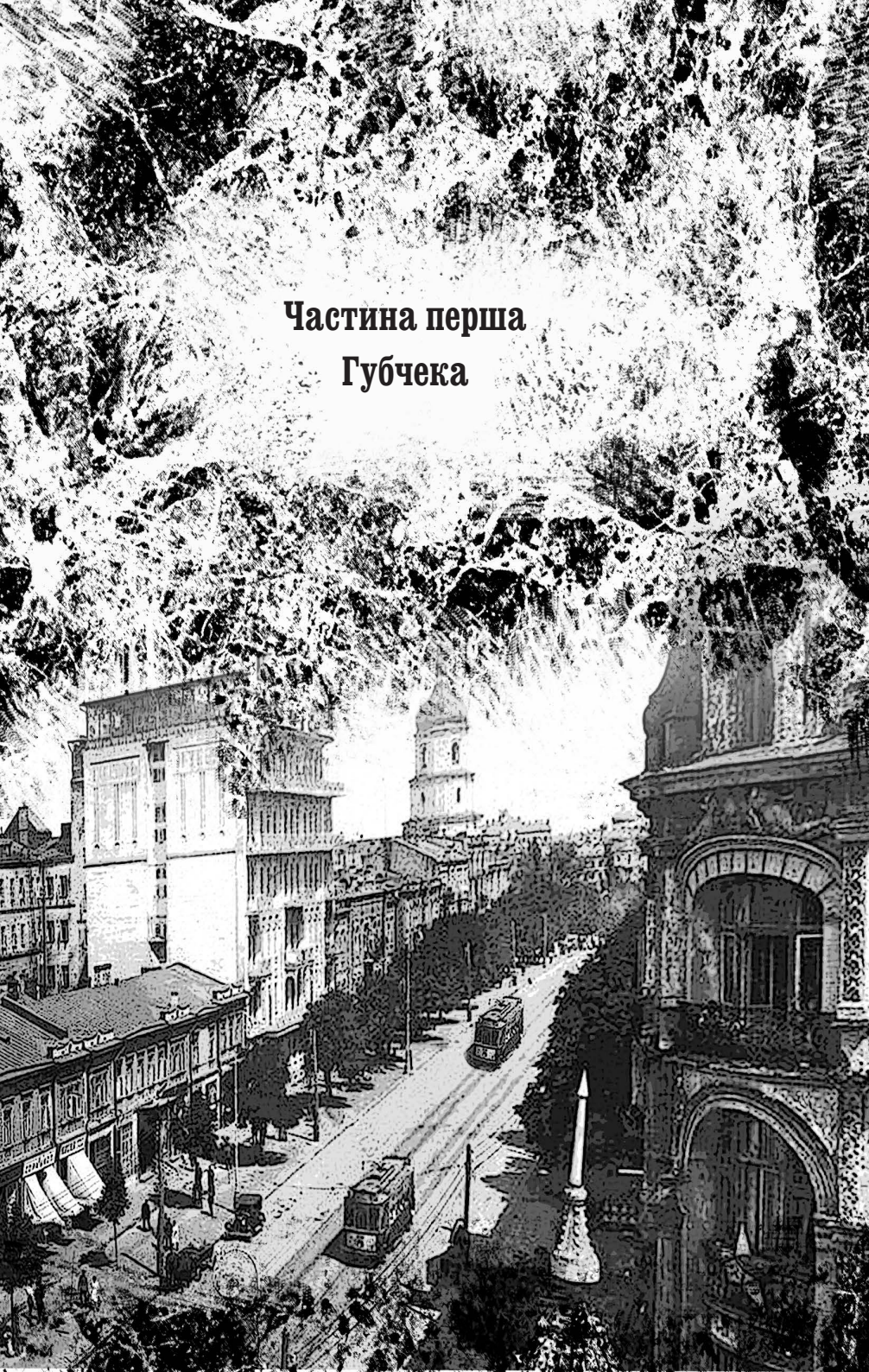
Роман Кокотюхи — динамічне й захопливе читання про український повстанський рух, малознану сторінку історії, боротьбу мешканців Великої України за її незалежність і соборність. Герої роману — звичайні собі люди, зі своїми характерами, мотиваціями, переживаннями й глибокими внутрішніми змінами. Автор без пафосу й зайвих емоцій зумів це передати.

Бажаємо читачам насолоди від прочитання.

Миру і злагоди вашим родинам та Україні!

*Ярослав Файзулін, кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу історії
Української революції 1917—1921 рр.*

Частина перша
Губчека

Озброєні з голови до ніг люди від імені чека, комендатури міста, кримінально-розшукової міліції та інших установ роблять обшуки, арешти, підкидають фальшиві гроші, напрошуються на хабарі, шантажують цими хабарами, ув'язнюючи тих, хто цей хабар дав, щоб кінець кінцем звільнити людину з-під страху смерті за десятикратний або двадцятикратний хабар.

*З доповідної записки представника РРФСР
в Україні Давида Гопнера —
Володимирові Леніну
22 березня 1919 р.*

Київ, березень

1

— Ти вже пробач, Артеме Даниловичу, але я тобі не радий.

Говорячи так, Мирон виставив на стіл полумисок із холодною, звареною в лушпинні картоплею, поруч поклав почищену половину цибулини, додав чвертку сірого хліба, зітхнув:

— Ось, чим можу.

Шеремет знизав плечима, підхопив із підлоги солдатський речовий мішок, видобув із надр замотаний у полотняну шмату кусень жовтуватого, старого сала — невеликий, трохи більший за його долоню. Потім виклав мішечок із чорними сухарями, промовивши:

— Мій внесок, свояче. Я не обжирати прийшов.

— Ага, зараз нікого в Києві здорово не об'їси, — буркнув Мирон. — Товариші-більшовики кажуть, що теж голодують. Але я дуже в цьому сумніваюся. Чрезвичайка точно посилену пайку собі випикує, — зітхнув, додав з гіркою іронуєю: — Служба шкідлива.

Про Надзвичайну комісію — *чека, чрезвычайку* — та її діяльність Артемові Шеремету доводилося чувати чимало. Ось хоч би з Полтави: там уже орудували більшовики, й звідти розходилися відкриті заклики Короленка¹, наповнені більше емоціями гуманіста, ніж конкретними прикладами.

¹ 6 лютого 1919 року під час другого російського вторгнення в Україну була створена Всеукраїнська надзвичайна комісія (ВУНК), «чрезвичайка» — точний аналог ВЧК (*Всероссийская чрезвычайная комиссия*). Від самого початку її діяльність спрямовувалася передусім на терор та фізичне знищення незгодних. Діяльність ВУНК гостро засуджував український письменник-гуманіст Володимир Галактіонович Короленко (1853—1921 рр.), який

Молодший брат Лідії, його дружини, теж був не надто го-віркий, коли Артем починав випитувати в нього, що з того правда, а що — чутки чи й відверта брехня. Хотів розібратися, як правильно поводити себе з чекістами, яких у Києві нізашо не обминеш. Але Мирон не хотів підтримувати розмови: так, ніби її тут, за стінами його квартири, хтось почує. І негайно покарає, щоб навіть наодинці не патякав зайвого. Не тільки про це, а й будь про що інше. Та й узагалі він не приховував невдоволення від появи родича. Проте Шеремет, щоб не розділяти себе з Мироном прірвою мовчання, все одно спитав:

— Чим це вона така шкідлива?

— Розстрілюють мало не щодня, — неохоче відповів свояк, сторожко озирнувшись, немов у темному куті заховався шпиг із револьвером. — А в лютому, ну, коли ото тільки придумали свою чека, взагалі між собою воювали. Прямо на вулицях.

— Це як?

— А отак! — згадавши це, Мирон ураз помітно пожвавився. — Територію ділили. Вулиці, квартали, на Липках переважно. Щоб простіше пояснити: ось тут грабують одні, на сусідній вулиці — другі. Один загін забреде на чужий город — другий огризається. Люди носа не потикають на вулицю і думають, як оце я: аби Бог дав, щоб вони один одного постріляли, — помовчав і додав, уже зовсім осмілівши: — Коли комісари трошки освоїлися в місті, чекісти почали по квартирах закуски шукати. Сміх і гріх.

— Тобто? — Артем далі відмовлявся розуміти почуте.

— Коли вип'єш, треба закусити, — з показною терплячістю розтлумачував Мирон очевидні речі. — Зазвичай напи-валися на нічних патрулях та облавах. От і лізли в першу-

не сприйняв ані Жовтневого перевороту, ані подальших методів правління більшовиків. Перебуваючи в описаний час у Полтаві, Короленко не боявся публічно протестувати проти терору, звертаючись, зокрема, особисто до Леніна.

ліпшу оселю. До мене ввалилося троє таких. Один, старший, навіть пояснив, чого вони такі п'яні. Нетутешній, із Пітера, робітник-путиловець.

— Совість заїла?

— У кого совість! У комісара з наганом? Ну тебе! — відмахнувся Мирон. — Каже, в нашому Києві тяжко йому. Колотить усього.

— І з чого ж його так тіпає? Набридло стріляти ворогів?

...У свої тридцять Шеремет уже встиг зажити слави досить перспективного лікаря. Хоч для медика, який прагнув, щоб його сприймали серйозно, вік справді був не досить солідний. Але ще півроку тому, коли вчився рятувати життя, він і гадки не мав, що отак спокійно говоритиме про страти.

За власну, хай невеличку, дореволюційну та довоєнну практику Артем не бачив стільки смертей, скільки побачив останнім часом. Аргумент, що, мовляв, кругом громадянська війна і дідько його розбере, хто за кого та проти кого йде в атаку, міг би задовольнити. Адже коли все почалося чотири з половиною роки тому, ще за царя, Шереметові нічого пояснювати не треба було. Є фронт, є тил, є загиблі герої, є поранені вояки. Уявляючи собі, скільки людських жертв приносить кожен день війни, він усе одно сприймав цифри по-філософському. Ще й дискутував із тестем та його друзями з губернських дворянських зборів, чи встановлює хто перед кожною воєнною кампанією відсоток припустимих утрат.

Уже й не вірив у те, що сам колись із піною в роті доводив: солдати й офіцери, готуючись воювати, повинні усвідомити, що теоретично кожен із них може загинути. А їхні керівники, зокрема й командувач, сам государ імператор, мусять відверто сказати їм, що всі вони разом і поодиноці — мішень для ворожих куль. Ціль для багнетів. І гарматне м'ясо. Лише за таких обставин вояки чітко зрозуміють, що передова — це місце, де вбити можуть не того, хто праворуч чи ліворуч від тебе, а найперше тебе самого. Сміливість,

Післямова та подяки

«Банда Зелёного металась в окружении, как стая волков, была, наконец, прижата к железнодорожному полотну и уничтожена в густом орешнике, куда кинулись на прорыв бандитские тачанки. Бандиты кидались по кустам, где их ждала смерть. Атамана Зелёного взяли под кучей прошлогоднего хвороста; когда его вытащили оттуда за ноги, курсанты удивились — думали: великан какой-нибудь страховитый, оказалось — щуплый, корявый, плюнуть не на что, только бегающие глазки — бесцветные, ненавистные — выдавали его волчью породу. Ему скрутили руки, ноги, чтобы живым доставить в Киев».

Отаким українського повстанського отамана, що про нього ще за життя ходили легенди, явив на сторінках свого роману «Ходіння по муках» радянський письменник Олексій Толстой, на прізвисько Червоний Граф. Представник славнозвісного російського дворянського роду Толстих спершу не сприйняв пролетарської революції, емігрував, але потім повернувся і почав служити радянській владі вірою й правдою. Йому віддали належне: письменник здобув три Сталінські премії. Другу — саме за роман «Ходіння по муках».

У цій багато разів перевиданій і двічі екранізованій у СРСР трилогії досить багато уваги приділено тогочасному українському повстанському рухові. Відтоді й на багато років селянські отамани, за офіційною версією радянських істориків, були названі бандитами, кримінальними злочинцями, куркулями та глитаями. Їхня провина полягала в тому, що вони боролися проти більшовицького терору за незалежну Україну. Саме ця обставина додала їм ще одну статтю серед низки звинувачень — націоналізм.

Роман Олексія Толстого, зокрема третя його частина, «Похмурий ранок» («Хмурое утро»), в якій пунктиром виведено портрет видатного полководця часів Громадянської війни Йосипа Сталіна, був написаний наприкінці 1930-х років. За письмовим столом автор застав і часи Великого терору, і наслідки пакту Молотова — Ріббентропа, згідно з яким Польща була поділена, зникнувши з карти світу, а до СРСР відійшла Західна Україна. Але парадокс полягає в тому, що саме Червоний Граф, вірний слуга режиму й один із класиків соціалістичного реалізму, став першим і чи не єдиним, хто докладно описав період, названий в українській історії Отаманією.

Однозначної оцінки цього явища немає досі. Його суть і феномен важко пояснити кількома реченнями. Як ставитися до нього, не підкаже й роман, що його ви тількино прочитали. Найактивніший період Отаманії припадає на 1918—1920 роки. Це явище є невід’ємною складовою україно-російської війни 1917—1921 років, коли по селах, у ворожих тилах, спалахували повстання й обирали отаманів, які очолювали свої повстанські армії та вели запеклу партизанську війну. Але, укладаючи ситуативні військові союзи з регулярними військовими частинами — чи то з армією УНР, чи то з Червоною армією, — отамани будь-якої миті могли розірвати стосунки з союзниками й обернутися на серйозну загрозу для них. Загалом же отамани воювали проти всіх, маючи власне уявлення про те, якою повинна бути незалежна Україна. Прагнення вирішувати долю своєї країни самим вони й виборювали в боях.

У радянській літературі, що була важливим складником ідеології та пропаганди, українських повстанських отаманів зображали здебільшого карикатурно, обкидаючи болотом і перебріхуючи їхні біографії. Про це свідчить наведена вище цитата, яка нічого спільного немає з історичною правдою. Доля Данила Зеленого склалася, як ми вже знаємо, зовсім

не так, як описав лауреат Сталінської премії. Але заради справедливості слід зазначити, що цієї теми до та після Толстого майже не висвітлювали ані в російській, ані в українській літературі. Радянські ідеологи, маючи картбланш на викривлення історії СРСР, а надто радянської України, не рекомендували приділяти темі Отаманії великої уваги. Вони, безперечно, знали правду і добре розуміли: коли копнути глибше, то наверх впливуть небажані й навіть шкідливі для тодішнього ладу відомості.

Заборона тягне за собою брак інформації. Через те мені було непросто працювати над «Справою отамана Зеленого», бо український повстанський рух першої чверті ХХ століття системно не досліджено. На відміну від діяльності УПА, про яку щороку з'являються в Україні нові й нові книжки, зокрема й художні. Ось чому мені довелося відтворювати події 1919 року на Київщині так, як підказувала письменницька уява.

Тому й не претендую на істину в останній інстанції. Розуміючи, що це тільки початок дослідження. З'являться нові книжки, і тоді можна буде явити більш-менш повну картину того, що досі вважають за білу пляму в українській історії боротьби за свободу.

Якою мірою це вдалося мені, ви вже можете скласти свою думку.

Лишається подякувати тим знайомим і незнайомим людям, хто своєю клопіткою роботою дав мені інформацію для роздумів та джерела, звідки можна було почерпнути відомості про описаний у романі період.

Найперше це Ярослав Файзулін, кандидат історичних наук, який спершу зі зрозумілою обережністю поставився до співпраці з автором гостросюжетних творів. Але потім, ставши першим читачем роману, не лише визнав його реалістичність і відповідність описаним реаліям, а й дав безліч корисних порад. Вони зробили твір об'ємнішим завдяки багатьом важливим деталям.

Зміст

Частина перша	
ГУБЧЕКА	7
Частина друга	
ТРИПІЛЛЯ	85
Частина третя	
ДНІПРО	147
Частина четверта	
ВДОВИЙ	217
Післямова та подяки	297

Літературно-художнє видання

КОКОТЮХА Андрій
Справа отамана Зеленого. Українські хроніки 1919 року
Роман

Головний редактор *С. С. Складя*
Завідувач редакції *Г. В. Сологуб*
Відповідальний за випуск *Т. М. Куксова*
Редактор *Д. В. Щербина*
Художній редактор *М. В. Єфімова*
Технічний редактор *А. Г. Верьовкін*
Коректор *М. М. Чемерис*

Підписано до друку 25.07.2014. Формат 84x108/32.
Друк офсетний. Гарнітура «Adonis». Ум. друк. арк. 15,96.
Наклад 10000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: corp@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів
на ПП «ЮНІСОФТ»
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р.
www.ttornado.com.ua
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13Б

Видавництво Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
www.trade.bookclub.ua

ГУРТОВИЙ ПРОДАЖ КНИГ ВИДАВНИЦТВА

ХАРКІВ

ДП з іноземними інвестиціями
«Книжковий Клуб
«Клуб Сімейного Дозвілля»»

61140, м. Харків-140,
просп. Гагаріна, 20-А
тел/факс +38 (057) 703-44-57
e-mail: trade@bookclub.ua
www.trade.bookclub.ua

Київська філія

04073, м. Київ, просп. Московський, 6, кімн. 35,
тел. +38 (067) 575-27-55
e-mail: kyiv@bookclub.ua

Одеська філія

65017, м. Одеса, вул. Малиновського, 16-А, кімн. 109
тел. +38 (067) 572-44-28
e-mail: odessa@bookclub.ua

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

служба роботи з клієнтами:

тел. +38 (057) 783-88-88
e-mail: support@bookclub.ua
Інтернет-магазин: www.bookclub.ua
«Книжковий клуб», а/с 84, Харків, 61001

Кокотюха А.

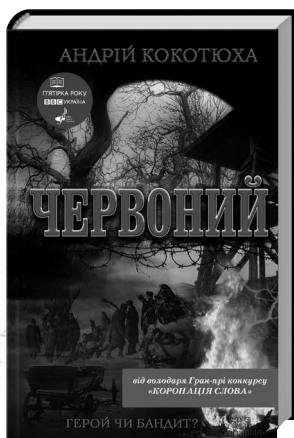
К59 Справа отамана Зеленого. Українські хроніки 1919 року : роман / Андрій Кокотюха ; передм. Я. Файзуліна. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. — 304 с. : іл.

ISBN 978-966-14-7632-4

1919 року земля України стала полем битви між різними владами — «червоними», «білими», «зеленими»... Артем Шеремет — звичайний київський лікар, людина аж ніяк не войовнича. Але буремні події божевільного часу змушують його, так чи інакше, взяти в них участь — трагічні обставини приводять його до армії отамана Зеленого. Запекла боротьба, смертельна небезпека, зрада та надія, кохання і втрата — не омине ніщо...

УДК 821.161.2
ББК 84.4УКР

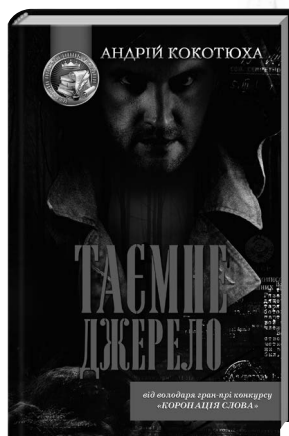
Історичний портрет легендарного героя — у найкращому історико-патріотичному творі «Коронації слова—2012»!

Був собі звичайний журналіст, аж раптом перетворився на... таємного літописця подвигів Данила Червоного, відбув своє у психлікарні й залишив по собі три зошити — три історії цього командира ОУН—УПА. Його ловили загони НКВС, поки нарешті не запроторили до ГУЛагу, де він... піднімає повстання! Хто він — герой чи бандит? Чим приголомшив людей, що зустрілися з ним? А як щодо сучасного читача?

Від володаря Гран-прі конкурсу «Коронація слова»!

За часів СРСР у селищі, де панує антирадянський настрій, зникають держслужбовці. Ідейно витриманий і політично підкований слідчий Ігор Князевич намагається дізнатися правду і знайти злочинця. Та це не так просто, як здається, адже тутешні мешканці не мають жодного наміру допомагати владі, а єдина зачіпка у справі — старовинна легенда... Князевичу доведеться на деякий час змінити свої переконання й побачити світ очима «інакомислячого». Та чи зможе він після цього повернутися до старого життя?

Что и удостоверяется.

Свиридов /
Маторина /
Максаков /
Коргушев /